

że chodzi tu nie o to, co ktoś wie, ale Kogo zna: Tróję, do której wszyscy mają dostęp przez pokutę, właściwy kult i właściwą wiarę” (s. 311).

At the Roots of Christian Bioethics potwierdza, że bogate piśmiennictwo Engelhardta jest godne uważnej lektury nie tylko z racji swej wartości merytorycznej, ale również i z tego powodu, że jest – zwłaszcza po konwersji autora na prawosławie – rzadkim przykładem wykładu etyki chrześcijańskiej na bazie jej ortodoksyjnej tradycji czy „tradycyjnym chrześcijaństwem pierwotnego Kościoła” – jak sam Engelhardt to nazywa (s. 182-183). Nawet jeśli pewne jego wizje i przekonania pozostają dla wielu kontrowersyjne, wszyscy uznają wielki dorobek i zaangażowanie profesora z Rice University, którego nie można zlekceważyć. Jest to bowiem cenny materiał do debaty a nawet sporu, co zawsze pozwala lepiej i wszechstronnie zrozumieć zawłość czy wieloaspektowość ludzkich wyborów moralnych, szczególnie w sferze bioetycznej. Recenzowany zbiór kilkunastu studiów nad chrześcijańską (prawosławną) wizją bioetyki lekarza i filozofa z Teksasu z pewnością pomoże w takim poszukiwaniu.

Ks. Sławomir Nowosad
Instytut Teologii Moralnej KUL

John M i l b a n k. *The Future of Love: Essays in Political Theology*. London: SCM Press 2009 ss. XXII+382.

John Milbank należy do najbardziej znanych współczesnych teologów anglikańskich, który pisze najczęściej na tematy etyczne i społeczne. Wśród jego wcześniejszych publikacji są m.in. *Theology and Social Theory: Beyond Secular Reason* (Oxford: Basil Blackwell 1990); *The Suspended Middle: Henri de Lubac and the Debate concerning the Supernatural* (London: SCM 2005); (z S. Žižkiem) *The Monstrosity of Christ: Paradox or Dialectic?* (Cambridge, Mass/London: MIT Press 2009). Obecnie jest profesorem na University of Nottingham, a zarazem dyrektorem znanego Centre of Theology and Philosophy. Filozofię i teologię studiował w Oksfordzie i w Cambridge, a doktorat uzyskał na University of Birmingham. Wcześniej wykładał m.in. w Lancaster i w Cambridge. Można go zaliczyć do katolickiej tradycji anglikanizmu. Odwołując się często do Platona i Augustyna, w swoich publikacjach jednoznacznie krytycznie odnosi się do coraz bardziej świeckiej współczesności. Łączy się go z teologicznym środowiskiem tzw. radykalnej ortodoksji.

The Future of Love to zbiór osiemnastu wcześniej napisanych tekstów, które ukazały się na łamach różnych czasopism na przestrzeni ostatnich 25 lat, gdzie podejmuje on problematykę teologiczną, etyczną, polityczną i kulturową. Sam tytuł książki jest powtó-

rzeniem tytułu jego swoistej recenzji encykliki *Deus caritas est* Benedykta XVI, która ukazała się w angielskiej wersji „Communio” (33:2006 nr 3 s. 368-374).

Milbank jest zdania, że to teologia umożliwi właściwe zrozumienie rzeczywistości świata, także w jego wymiarze politycznym i społecznym. Stąd poszczególne teksty tej książki zostały pogrupowane według tego klucza: teologia i kultura angielska (s. 1-59); teologia i polityka brytyjska (s. 61-129); teologia i teoria społeczna (s. 131-220); dzisiejsza teologia polityczna (s. 221-276); teologia i pluralizm (s. 277-334); całość kończą trzy eseje o charakterze podsumowującym oraz wykaz bibliografii (s. 335-382). Ciekawy charakter ma jeden z ostatnich tekstów, który autor nazwał „krótką sumą w 42 odpowiedziach na niezadane pytania”, gdzie akcentuje wyzwania, jakie współczesny postmodernizm stawia teologii i całemu chrześcijaństwu (s. 337-351). Do idei postmodernistycznej zresztą Milbank często wraca w swoich esejach, nazywając go takim rodzajem „świeckiego rozumu”, który nie zostawia miejsca dla teologii (s. 158).

Da się dostrzec, jak poważnie i kompetentnie Milbank rozpoznaje społeczny i polityczny rozwój dzisiejszego świata, jak odważnie analizuje i ocenia nawet najnowszą sytuację polityczną zarówno rodzimej Wielkiej Brytanii, jak i innych społeczeństw. Pisze o narastającym antyamerykanizmie, o tendencjach lewicowych w zachodniej Europie, krytykuje kruchość przywództwa USA, pisze nawet o Chinach i krajach arabskich (np. s. 223-241). Ostatecznie pozwala mu to podkreślić, że „zarówno pusta władza świecka, jak i arbitralna władza teokratyczna nie pokażą, jak radzić sobie z trudnościami”. Trzeba bowiem stale „na nowo brać pod uwagę dziedzictwo biblijne, platońsko-arystotelesowskie wspólne dla chrześcijaństwa, judaizmu i islamu” (s. 240).

Niemniej interesująco Milbank pisze o dzisiejszej transformacji nauki i uniwersytetów w kontekście „ekonomizacji nauki”, uzależnienia od finansów, hojności gospodarki (albo jej braku), co niszczy podstawową wolność i twórczość. Dlatego w tym wszystkim potrzeba nowego uznania dla teologii i teologicznego rozumienia człowieka i całej rzeczywistości (s. 301-315). Chrześcijańscy teologowie nie mogą więc rezygnować z twórczej obecności w świecie, w niepokojach, debatach i poszukiwaniach, jakie mają miejsce w różnych środowiskach dzisiejszego społeczeństwa. Właśnie takie niezbędne, teologiczne porady dla świata i człowieka zawarł zwłaszcza we wspomnianych „odpowiedziach na niezadane pytania”. Jednocześnie wydaje się, że Milbank nazbyt bezproblemowo opiera się na dychotomii o słuszności chrześcijańskiej teologii i błędzie wizji świeckiej. Nie zawsze przecież świeckie spojrzenie musi być błędne i nie każda koncepcja teologiczna jest bezwarunkowo prawdziwa.

W obliczu ideowego zamieszania i zagubienia w świecie Milbank przypomina m.in. myśl i wizję chrześcijańską J. H. Newmana, którego pisma zachowały wyjątkową aktualność dla dzisiejszego człowieka (s. 36-59). Mimo że niektóre rozdziały *The Future of Love* powstały już dawno, wcale nie straciły na swej wartości i godne są uważnej lektury. Ten interesujący i pouczający zbiór esejów teologiczno-społecznych można uznać za ważny głos teologa, wołającego do (postmodernistycznego) świata o wiarę i Boga.

Ks. Sławomir Nowosad
Instytut Teologii Moralnej KUL